Revista Moldovenească de Drept Internaţional şi Relaţii Internaţionale /
Moldavian Journal of International Law and International Relations /
Молдавский журнал международного права и международных отношений

2016, Issue 3, Volume 11, Pages 325-339.
ISSN 1857-1999 EISSN 2345-1963
Submitted: 15. 04. 2016 | Accepted: 15.08. 2016 | Published: 20.09. 2016

DREPT INTERNAŢIONAL PUBLIC
PUBLIC INTERNATIONAL LAW
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПУБЛИЧНОЕ ПРАВО

JURISPRUDENŢA INTERNAŢIONALĂ ÎN MATERIA APLICĂRII FORŢEI SAU AMENINŢĂRII CU ACEASTA ÎN DREPTUL INTERNAŢIONAL

INTERNATIONAL CASE-LAW ON THE USE OF FORCE OR THREAT OF IT IN INTERNATIONAL LAW

МЕЖДУНАРОДНАЯ СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА ПО ВОПРОСАМ ПРИМЕНЕНИЯ СИЛЫ ИЛИ УГРОЗЫ СИЛОЙ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

ROŞCA Valentin* / ROSCA Valentin / РОШКА Валентин

ABSTRACT:
INTERNATIONAL CASE-LAW ON THE USE OF FORCE OR THREAT OF IT IN INTERNATIONAL LAW

Historical experience, especially the events of the XXth century, the current developments of the international situation shows that recourse to peaceful means is the only possible and logical method for the settlement of any dispute or qualification of acts of aggression. Peaceful settlement is a fundamental component of security, for building international relations based on exclusion of force, mutual understanding, cooperation and trust. The recourse to peaceful means constitutes a basic principle of international relations, as it provides criteria and framework for states - in good faith and in a spirit of cooperation - to reach a rapid and equitable solution of disputes based on International Law. As a result, settlement of disputes through peaceful means among states is a guarantee of international peace and security. In particular, achieved through international law courts (ad hoc/permanent).

Key-words: *international dispute, peaceful means, peaceful settlement, international relations, international court, use of force, aggression.*

JEL Classification: K33, K49

РЕЗЮМЕ:
МЕЖДУНАРОДНАЯ СУДЕБНАЯ ПРАКТИКА ПО ВОПРОСАМ ПРИМЕНЕНИЯ СИЛЫ ИЛИ УГРОЗЫ СИЛОЙ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ

Исторический опыт, особенно события последнего века, эволюция современной международной обстановки показывает, что обращение к мирным средствам разрешения международного спора является единственно возможным и логичным способом урегулирования любого спора или квалификации актов агрессии. Мирное урегулирование является основным компонентом обеспечения безопасности, формирования системы международных отношений, основанных на исключении силы, взаимопонимании, сотрудничестве и доверии между субъектами международного права. Обращение к

* **ROŞCA Valentin** — Doctor în drept, Universitatea de Stat din Moldova, Lector (Chişinău, Republica Moldova). / **ROSCA Valentin** — PhD in Law, The Moldova State University, lecturer (Kishinev, The Republic of Moldova). / **РОШКА Валентин** — Кандидат юридических наук, Государственный университет Молдовы, преподаватель (Кишинев, Республика Молдова).

мирным средствам урегулирования споров является основным принципом международных отношений, оговаривающим критерии и необходимые рамки с тем, чтобы государства добросовестно и в духе сотрудничества могли достичь быстрого и справедливого разрешения споров на основе международного права. В результате, урегулирование споров мирными средствами между государствами является гарантией обеспечения мира и международной безопасности, достигаемых посредством международных судов (специальных/ постоянных).

Ключевые слова: *международный спор, мирные средства, мирное урегулирование, международные отношения, международные суды, применение силы, агрессия.*

JEL Classification: K33, K49
УДК: 341.223.7

REZUMAT:

JURISPRUDENȚA INTERNAȚIONALĂ ÎN MATERIA APLICĂRII FORȚEI SAU AMENINȚĂRII CU ACEASTA ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL

Experienţa istoriei, îndeosebi a evenimentelor din ultimul secol, evoluţiile actuale ale situaţiilor internaţionale, demonstrează că recurgerea la mijloacele paşnice reprezintă singura modalitate posibilă şi logică de reglementare a oricărui diferend, a oricărui litigiu sau de calificare a actelor de agresiune. Reglementarea paşnică reprezintă o componentă fundamentală a securităţii, a edificării unor relaţii internaţionale bazate pe excluderea forţei, pe înţelegere şi încredere reciprocă. Recurgerea la mijloace paşnice constituie un principiu de bază al relaţiilor internaţionale, deoarece oferă criteriile şi cadrul necesar pentru ca statele — cu bună-credinţă şi într-un spirit de cooperare — să ajungă la o soluţie rapidă şi echitabilă pe baza dreptului internaţional. Drept rezultat, soluţionarea prin mijloace paşnice a litigiilor dintre state constituie o garanţie a păcii și securității internaționale în special, realizată prin intermediul jurisdicțiilor internaționale (ad-hoc/permanente).

Cuvinte-cheie: *diferend internaţional, mijloace paşnice, reglementare paşnică, relaţii internaţionale, jurisdicţie internaţională, aplicarea forţei, agresiune*

JEL Classification: K33, K49
CZU: 341.223.7

I. INTRODUCERE

Experienţa istoriei, îndeosebi a evenimentelor din ultimul secol, evoluţiile actuale ale situaţiilor internaţionale, demonstrează că recurgerea la mijloacele paşnice reprezintă singura modalitate posibilă şi logică de reglementare a oricărui diferend, a oricărui litigiu sau de calificare a actelor de agresiune. Reglementarea paşnică reprezintă o componentă fundamentală a securităţii, a edificării unor relaţii internaţionale bazate pe excluderea forţei, pe înţelegere şi încredere reciprocă. Recurgerea la mijloace paşnice constituie un principiu de bază al relaţiilor internaţionale, deoarece oferă criteriile şi cadrul necesar pentru ca statele – cu bună-credinţă şi într-un spirit de cooperare — să ajungă la o soluţie rapidă şi echitabilă pe baza dreptului internaţional.

Soluţionarea prin mijloace paşnice a litigiilor dintre state constituie o garanţie a păcii, deoarece:

a. numai în cazul în care un diferend este rezolvat prin asemenea mijloace se ajunge la o revenire stabilă a relaţiilor puse în pericol ca urmare a litigiului apărut;

b. în cursul unei reglementări paşnice se realizează apropierea părţilor aflate în diferend, ca urmare a unei mai bune înţelegeri a cauzelor care au generat conflictul, determinând deteriorarea raporturilor dintre cele două state;

c. recurgerea la mijloace paşnice reprezintă o condiţie majoră a redobândirii încrederii între cele două părţi, zdruncinată de apariţia stării de încordare şi a litigiului pe care l-a declanşat.[1]

Cercetările efectuate au arătat că reglementările impuse prin mijloace violente au o soartă relativ scurtă,[2] partea care a fost forţată să le accepte nu uită şi nu poate să uite nedreptatea care i-a fost cauzată şi pe care a fost nevoită să o suporte. Doctrina şi practica atrag atenţia asupra

[1] Mazilu Dumitru. Drept Internaţional Public. Vol. I. București: Lumina Lex, 2001. 608 p.

[2] Parrish Thomas. Simon and Schuster Encyclopedia of World War II. New York: Simon & Schuster, 1978, p. 109.

faptului că mai multe elemente esenţiale[3] se regăsesc în configurarea stabilităţii soluţiei întemeiate pe mijloace paşnice:

1. opţiunea pentru mijloacele paşnice constituie dovada că ambele părţi şi-au exprimat ataşamentul faţă de aceste mijloace, calificând ca inadecvate mijloacele bazate pe forţă, pe presiuni şi constrângere;
2. soluţionarea prin mijloace paşnice împiedică evoluţiile negative ale litigiului, fiind de natură să prevină deteriorarea sa spre o stare conflictuală gravă;
3. încheierea procesului pe parcursul căruia diferendul a fost soluţionat definitiv duce la restabilirea cursului iniţial al relaţiilor dintre cele două părţi, fiind create premisele obiective ale unei convieţuiri normale.

II. JURISDICȚIA REPRESIUNII UNIVERSALE A AGRESIUNII

a) Tribunalul Militar Internaţional de la Nürnberg

Sfârşitul primului război mondial a reprezentat crearea unei lumi noi prin dispariţia marilor imperii pe teritoriul Europei, crearea primei organizaţii universale cu caracter universal – Liga Naţiunilor şi apariţia pe arena internaţională a noi state naţionale care aveau în premieră oportunitatea de a participa la organizarea ordinii naţionale de rând cu marile puteri politice şi economice. De asemenea, în cadrul Sistemului de la Versailles a fost recunoscut faptul că războiul de agresiune reprezintă cea mai gravă crimă internaţională. Anume în acest context s-a încercat de a crea în premieră o jurisdicţie internaţională ad-hoc pentru tragerea la răspundere individuală pentru comiterea crimei de agresiune. În final, ideea nu a fost realizată din cauza unor motive irelevante din partea unor state de a pune în practică un nou mecanism internaţional cu privire la condamnarea actelor de agresiune de către state şi a crimelor de agresiune comise de către persoanele fizice, agenţi ai statului.

Al Doilea Război Mondial şi îndeosebi după atacul prin surprindere a Germaniei naziste asupra URSS a reapărut ideea pedepsirii criminalilor de război ce au declanşat un astfel de război. Astfel, imediat după cel de-al doilea război mondial, au fost constituite două Tribunale Militare Internaţionale de la Nürnberg şi Tokyo, ambele cu caracter ad-hoc, pentru îndeplinirea unor sarcini determinate şi anume, judecarea principalilor criminali din statele învinse, care au comis crime de război sau crime împotriva păcii şi umanităţii.[4]

Voinţa realizării acestui obiectiv era expusă în timpul celui de-al doilea război mondial. Prin notele Ministerului Afacerilor Externe al URSS din 25 noiembrie 1941 şi 27 aprilie 1942. Ulterior, în *Declaraţia Guvernului Sovietic despre răspunderea ocupanţilor hitlerişti şi complicilor lor pentru crimele comise de ei în ţările ocupate ale Europei* din 14 octombrie 1942 era expusă raţiunea necesităţii creării unui tribunal internaţional special. Iar în Declaraţia colectivă a guvernelor din 12 ţări de la 18 decembrie 1942 „Despre nimicirea populaţiei evreieşti întreprinsă de autorităţile hitleriste în Europa" se spunea că URSS şi alte ţări din nou confirmă obligaţia solemnă de a asigura împreună cu toate Naţiunile Unite, ca persoanele responsabile de aceste crime să nu evite pedeapsa meritată şi de a accelera acţiunile practice necesare pentru atingerea scopului enunţat.[5] Aceeaşi strategie se confirmă şi în Declaraţia din 30 octombrie 1943 a guvernelor URSS, SUA şi Marii Britanii despre responsabilitatea hitleriştilor pentru cruzimile săvârşite, în care se determină cercul persoanelor pasibile pedepsirii – ofiţerii şi soldaţii germani, precum şi membrii partidului nazist care sunt responsabili de atrocităţi şi crime şi care au luat parte în mod voluntar la îndeplinirea lor.[6] În baza acestei declaraţii, Guvernul provizoriu al Republicii Franceze şi Guvernele Statelor Unite ale Americii, Marii Britanii şi al Uniunii Sovietice au încheiat la Londra la 8 august 1945 „Acordul privind urmărirea şi pedepsirea marilor criminali de război ai Puterilor Europene ale Axei", prin care au luat hotărârea instituirii unui Tribunal militar internaţional care să judece criminalii de război ale căror crime sunt fără localizarea geografică.

Dezbaterile au început la 20 noiembrie 1945. În total au avut loc 403 şedinţe de judecată

[3] Donelan M.D., Grieve M.J. International disputes: Case Histories 1945-1970. London: Europa Publications, 1973, p. 203.

[4] Creţu Vasile. Drept internaţional penal. Bucureşti: Tempus, 1996, p. 299.

[5] Лукашук И.И., Наумов А.В. Международное уголовное право. Учебник. М.: Издательство Спарк, 1999, с. 82.

[6] Sârcu-Scobioală Diana, Lupuşor Irina, Goncearova Eugenia. Jurisdicţia internaţională penală. Chişinău: CEP-USM, 2008. p. 77.

publice a Tribunalului, care a cercetat peste trei mii de documente autentice, interogaţi fiind cca. 200 de martori.[7] Actul de acuzare, încheiat la 6 octombrie 1946, din care 120 mii de nume indicate în Registrul Central al Suspecţilor, nu viza decât 22 de nume, şi acestea aparţineau Reichului fascist, cărora lise imputa organizarea şi participarea la consipraţia împotriva păcii şi la săvârşirea de crime împotriva umanităţii.

b) Tribunalul Militar Internaţional de la Tokyo.

Condiţiile istorice prezente în contextul creării Tribunalului Militar Internaţional de la Nürnberg a oferit condiţii propice pentru înfiinţarea unui tribunal similar pentru Extremul Orient. Constituirea unui asemenea tribunal a fost preconizată în „Declaraţia de Potsdam" din 26 iulie 1945. Această declaraţie a fost semnată de Statele Unite ale Americii, Marea Britanie şi China, care cuprindea condiţiile de capitulare a Japoniei, la care a aderat la 8 august 1945, odată cu intrarea sa în război contra acestei ţări, şi URSS. Declaraţie a fost acceptată de Japonia la 1 septembrie 1945, după capitularea sa.[8] În baza Declaraţiei din 1945, Comandamentul suprem al forţelor aliate din Extremul Orient a aprobat la 19 ianuarie 1946 „Carta Tribunalului Militar Internaţional pentru Extremul Orient", pentru a pedepsi cu promptitudine pe marii criminali de război din această parte a lumii, în fapt pe militariştii japonezi care au declanşat şi purtat războiul de agresiune împotriva ţărilor învingătoare.

Procesul a fost marcat de 818 şedinţe de judecată desfăşurate în public şi altele 131 petrecute în camera de deliberări, pe parcursul cărora, tribunalul a examinat 4 336 probe scrise şi 1 198 de depoziţii ale martorilor (dintre care 419 fiind ascultate nemijlocit de Tribunal). Tribunalul militar de la Tokyo şi-a încheiat lucrările la 12 noiembrie 1948.[9]

Tribunalul militar de la Tokyo în special, a examinat acţiunile Japoniei întreprinse pe parcursul perioadei 1928 – 1945, perioadă în care politica externă şi internă a Japoniei era îndreptată spre pregătirea şi declanşarea războaielor de agresiune. Printre acţiunile cărora le-a fost acordată o atenţie sporită au fost: actele de agresiune împotriva URSS în 1939, războiul de cotropire/agresiune purtat de Japonia împotriva Chinei şi actul de agresiune al armatei japoneze împotriva SUA prin atacarea prin surprindere a bazei militare Pearl Harbour.

Tribunalele internaţionale militare au fost împuternicite, *inter alia*, de a judeca şi a pedepsi persoanele responsabile de comiterea crimelor împotriva păcii, inclusiv: planificarea, pregătirea, iniţierea sau purtarea războiului de agresiune sau a unui război contrar tratatelor internaţionale, acordurilor sau garanţiilor sau participarea într-un plan sau conspiraţie comună întru realizarea acţiunilor menţionate.[10] Prevederile statutelor direct indică scopul primordial al tribunalelor prin individualizarea pedepsei pentru crima de agresiune. În acest context, iese în evidenţă un lucru greu de perceput din punct de vedere procedural - stabilirea actelor de agresiune a avut loc concomitent cu examinarea cazurilor care se referă la comiterea crimei de agresiune. Este confirmat faptul că tragerea la răspunderea individuală pentru crima de agresiune poate avea loc doar în cazul constatării actului de agresiune comis de către stat. În mod normal, din punct de vedere al aspectului temporar actul de agresiune precede crima de agresiune comisă de către o persoană fizică. Astfel, constatarea simultană a actelor de agresiunea în cadrul procedurii de examinare a cazurilor de comitere a crimelor de agresiune pare a fi un fapt ieşit din comun.

Printre capetele de acuzare incluse în actele de acuzare înaintate tribunalelor erau incluse capete de acuzare care se referau la agresiune: a) organizarea unui plan sau conspiraţii comune pentru comiterea crimelor contra păcii; b) planificarea, pregătirea, iniţierea şi purtarea războiului de agresiune în calitate de crimă contra păcii şi securităţii.[11] Prin capetele de acuzare care se referau la crima de agresiune au fost identificate şi examinate actele de agresiune comise în timpul celui de-al doilea război mondial. Astfel, în cadrul Tribunalului de la Nuernberg au fost identificate acte de agresiune comise împotriva a 12 ţări (Cehoslovacia, Polonia, Danemarca, Norvegia, Belgia, Olanda,

[7] Idem, p. 81.

[8] Sârcu-Scobioală Diana, Lupuşor Irina, Goncearova Eugenia. *Op. cit.*, p. 81.

[9] Idem, p. 84 - 85.

[10] Charter of the International Military Tribunal (Art. 6); Charter of the International Military Tribunal for the Far East (Art. 5).

[11] Hisotrical review of developments relating to aggression. Preparatory Commission for the International Criminal Court. Working Group on the Crime of Aggression. New York, 8-9 Aprilie 2002, p. 13 – 15, p. 86 – 90.

Franţa, Luxemburg, Iugoslavia, Grecia, URSS, SUA) pentru perioada 1936 – 1941.[12] În cadrul Tribunalului de la Tokyo s-a stabilit prezenţa actelor de agresiune împotriva a 7 ţări (China, URSS, Franţa, Marea Britanie, Olanda, SUA, Filipine) şi a unei comunităţi (Comunitatea Naţiunilor Britanice).[13]

În pofida prezenţei unor reticenţe *vis-a-vis* de activitatea tribunalelor în privinţa constatării şi examinării actelor de agresiune, judecarea acestor este prematură. În condiţiile înregistrate la momentul încetării celui de-al doilea război mondial soluţia propusă de către tribunalele de la Nürnberg şi Tokyo au fost cele mai perfecte şi până în prezent reprezintă unicul precedent de tragere la răspundere individuală pentru crima de agresiune.

c) Jurisdicţia internaţională interstatală

Atunci când se confruntă cu un diferend, Carta ONU prescrie Consiliului de Securitate, făcând recomandările corespunzătoare, să ţină cont de faptul că diferendele de ordin juridic trebuie să fie supuse de părţi Curţii Internaţionale de Justiţie (art. 36). Prin aceasta, Carta operează un partaj de competenţă între Consiliul de Securitate a ONU şi CIJ în materia reglementării diferendelor, fondat pe distincţia dintre diferendul de ordin politic şi cel juridic.

Pentru prima dată Consiliul de Securitate a făcut uz de această recomandare în afacerea *Corfu*, când prin Rezoluţia nr. 22 din 9 aprilie 1947[14] a recomandat celor două state (Albania şi Marea Britanie) să „supună imediat acest diferend Curţii Internaţionale de Justiţie în conformitate cu dispoziţiile Statutului Curţii". Deşi Albania a acceptat plenar recomandarea Consiliului de Securitate, totuşi art. 36 din Cartă nu instituie un caz nou de jurisdicţie obligatorie şi doctrina unanim a acceptat acest punct de vedere.[15] Aceasta explică reticenţa Consiliului de Securitate de a recomanda calea jurisdicţională părţilor în diferend, deoarece trebuie să se asigure că destinatarii ei sunt dispuşi să recunoască competenţa Curţii: o recomandare fără reacţie va afecta în mod incontestabil credibilitatea Consiliului.

Aceste raţionamente ne conduc la reflecţii asupra rolului pe care îl joacă jurisdicţiile internaţionale la menţinerea păcii şi securităţii internaţionale. Potrivit poziţiei exprimate de oficialii ONU anume prin examinarea diferendelor pe calea jurisdicţională cu emiterea unor decizii obligatorii pentru părţi, CIJ îşi poate aduce contribuţia la menţinerea păcii şi securităţii internaţionale, iar o mai mare încredere în Curte ar constitui o contribuţie importantă la activitatea de *peacemaking* a ONU.

Doctrina este mai reticentă în poziţii promiţătoare. După cum remarcă Shinkareţkaya G., în misiunea de menţinere a păcii şi securităţii internaţionale aşteptările prea mari de la jurisdicţiile internaţionale sunt o exagerare a posibilităţilor lor, deoarece rolul autentic al lor constă în asigurarea domniei dreptului. Potrivit aceluiaşi doctrinar, primatul dreptului în relaţiile internaţionale constă în stabilirea unei ordine unice de drept în lume, care ar oferi fiecărui stat suveran libertatea de acţiune în limitele normelor şi principiilor unanim acceptate: jurisdicţiile internaţionale trebuie să contribuie la stabilirea unui climat de cooperare şi bună vecinătate, în timp ce ele însele pot activa cel mai efectiv doar în cadrul unui astfel de climat.[16]

Cu toate acestea, sunt diverse opinii în privinţa utilităţii acestora în ce priveşte menţinerea păcii şi securităţii internaţionale. Unii doctrinari, de exemplu H. Luterpacht, luând în consideraţie activităţile a două instituţii judiciare – Curtea Permanentă Internaţională de Justiţie şi Curtea Internaţională de Justiţie – menţiona: „Se pare că primul obiectiv al instanţei internaţionale ... se află în funcţia sa de instrument al asigurării păcii în măsura în care, acest obiectiv poate fi atins cu ajutorul dreptului".[17] Alt doctrinar, S.B. Krîlov, în calitate de judecător al Curţii Internaţionale de Justiţie, evidenţia importanţa acestei jurisdicţii internaţionale: „Dacă este necesar de a pune întrebarea dacă Curtea timp de 10 de ani de existenţă slujeşte cauzei dreptului internaţional, cauzei coexistenţei paşnice ... pentru o asemenea întrebare este necesar ... de a da un răspuns afirmativ."[18]

[12] Idem, p. 13 – 15.

[13] Idem, p. 96 – 102.

[14] UN Security Council Resolution. 9 April 1947 [S/324]. [On-line]: http://www.un.org/french/documents/view_doc.asp?symbol=S/RES/22(1947)&Lang=E&style=B (Vizitat la: 24.08.2016).

[15] Cot J.-P. et aut. La Charte des Nations Unies. Commentaire article par article. Paris: Economica, 2 vol., 2005, p.1105.

[16] Шинкарецкая Г.Г. Международная судебная процедура. М.: Издательство «Наука», 1992, с. 64-68.

[17] Idem, p. 65.

[18] Idem.

Crearea Curţii Internaţionale de Justiţie în mod inextricabil are o conexiune cu procesul creării Organizaţiei Naţiunilor Unite (ONU). Însuşi procesul creării Curţii Internaţionale de Justiţie era determinat de o mulţime de speranţe şi chiar iluzii.[19] Iniţial, s-a presupus că CIJ ar putea aduce o contribuţie semnificativă la realizarea obiectivelor Cartei ONU. Cu toate acestea, în practică, statele au o anumită reticenţă vizavi de activitatea CIJ.

„Proiectarea" pe primul plan a misiunii de menţinere a păcii în privinţa Curţii Internaţionale de Justiţie îşi are originea încă în timpul lucrărilor de pregătire a Conferinţei de la San Francisco din 1945.[20] Cu toate că, această „misiune" în privinţa CIJ nu poate fi identificată direct din Carta ONU. Lucru realizabil doar prin interpretare. Capitolul VI din Carta ONU („Rezolvarea paşnică a diferendelor") se referă la mijloacele paşnice de soluţionare a diferendelor internaţionale. Prin art. 33 din Cartă aceste mijloace sunt indicate. În special, această normă se referă la „..orice diferend a cărui prelungire ar putea pune în primejdie menţinerea păcii şi securităţii internaţionale...".[21] Capitolul XIV din Carta ONU ("Curtea Internaţională de Justiţie") nu conţine nici o prevedere care să stabilească scopul Curţii de "menţinere a păcii şi securităţii internaţionale". Revenind la cap. VI din Cartă se observă predispunerea statelor-membre pentru mijloacele politico-diplomatice de soluţionare paşnică a diferendelor internaţionale, **procedura judiciară** nefiind indicată deloc. Dominanta politicului în acest sens se observă din art. 33 din Carta ONU care indică că în cazul eşuării folosirii mijloacelor indicate în acest articol, litigiul urmează a fi discutat în cadrul Consiliului de Securitate.

Astfel, rolul Curţii Internaţionale de Justiţie în menţinere a păcii şi securităţii internaţionale este unul mai mult subsidiar.[22]

În pofida scepticismului doctrinar, totuşi CIJ a soluţionat o serie de diferende ameninţătoare la pacea şi securitatea internaţională. Curios este faptul că în exercitarea rolului de contribuire la menţinere a păcii, CIJ emite hotărâri pe fond, hotărâri cu privire la măsurile asiguratorii, dar şi avize consultative, care exced contenciosul jurisdicţional.[23]

Până în prezent Curtea Internaţională de Justiţie a fost sesizată cu 17 cauze[24] de implicare şi/sau utilizare a forţei în relaţii bilaterale sau internaţionale, dintre care 10 cauze au fost iniţiate de Serbia şi Muntenegru (Iugoslavia la acea data) contra statelor aliate, membre ale NATO, acuzându-le de bombardarea teritoriului său. Serbia a depus cererea introductivă contra SUA şi încă 9 state (Franţa, Spania, Italia, Marea Britanie, Olanda, Germania, Canada, Belgia, Portugalia) la 29 aprilie 1999. La aceeaşi dată, reclamantul a solicitat aplicarea măsurilor conservatorii, rugând Curtea de a ordona SUA de a înceta imediat recurgerea la utilizarea forţei şi abţinerea de la orice act ce constituie recurgere sau ameninţare cu forţa contra Republicii Federale Iugoslave. Prin ordonanţa din 2 iunie 1999,[25] Curtea a refuzat aplicarea acestor măsuri, deoarece a indicat că ea în mod evident nu are competenţă pentru a examina cauza, desesizându-se. Prin votul 12 contra 3 judecători, CIJ a ordonat radierea cauzei de pe rolul său. Aceiaşi ordonanţă clonă a fost pronunţată şi în privinţa Spaniei.[26] Celelalte 8 cauze au fost radiate de pe

[19] Энтин М.Л. Международные судебные учреждения. М.: Издательство «Международные отношения», 1984, с. 34.

[20] Шинкарецкая Г.Г. *Op. cit., p.* 65.

[21] Charter of the United Nations. [On-line]: http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml (Vizitat la: 02.06.2016).

[22] Шинкарецкая Г.Г. *Op. cit., p.* 67.

[23] Sârcu D. Rolul actului jurisdicţional internaţional. În: Revista moldovenească de drept internaţional şi relaţii internaţionale. 2012, nr. 3, p. 21

[24] International Court of Justice. List of Cases reffered to the Court since 1946 by date of introduction. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2 (Vizitat la: 30.07.2016)

[25] Cases: Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Unites States of America), Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Spain), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. United Kingdom), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Portugal), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Netherlands), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Italy), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Germany), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. France), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Canada), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium). [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2 (Vizitat la: 15.08.2016).

[26] Cases: Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Unites States of America), Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Spain), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. United Kingdom), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Portugal), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Netherlands), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Italy), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Germany), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. France), Legality of Use

rol prin hotărâri clone din 15 decembrie 2004[27] asupra excepţiilor preliminare, prin care CIJ a declarat că nu este competentă să examineze cauza.

Pe lângă „subtilităţile" întâmpinate în procesul de menţinere a păcii şi securităţii internaţionale în cadrul ONU sunt înregistrate cazuri când statele implicate într-un diferend internaţional pun sub semnul întrebării competenţa Curţii Internaţionale de Justiţie în ce priveşte examinarea situaţiilor care se referă la aplicarea forţei în dreptul internaţional şi rolul acesteia în soluţionarea paşnică a diferendelor de acest gen. Albania în cauza *Corfu* a fost de acord să participe la examinarea cazului şi nu au pus sub semnul întrebării jurisdicţia Curţii Internaţionale de Justiţie.[28] Este de remarcat faptul că ambele părţi la litigiu au acceptat jurisdicţia CIJ în baza unui acord special semnat la 25 martie 1948.[29] De asemenea, cauzele *Burkina Faso c. Republicii Mali* (hotărârea CIJ din 2 decembrie 1986),[30] *El Salvador c. Honduras: intervenient Nicaragua* (hotărârea CIJ din 11 septembrie 1992),[31] *Libia c. Ciad* (hotărârea CIJ din 3 februarie 1994),[32] *Benin c. Niger* (hotărârea CIJ din 12 iulie 2005),[33] *Burkina Faso c. Niger* (hotărârea CIJ din 16 aprilie 2013)[34] au fost aduse în faţa CIJ în baza acordurilor speciale semnate de către părţi în acest sens.

Prima perioadă când a fost pusă în discuţie extinderea competenţei Curţii şi revizuirii Cartei ONU a avut loc în anii 60 ai sec. XX. O asemenea iniţiativă a parvenit din partea SUA când fostele colonii au obţinut independenţa şi au devenit membrii cu drepturi depline ale ONU. Fostele metropole, inclusiv, SUA ca nouă putere militară şi economică din rândul statelor occidentale au pierdut hegemonia în procesul votării din cadrul Adunării Generale a ONU. Examinarea subiectului extinderii competenţei CIJ a avut loc în cadrul celor de-a XXV – XXIX sesiuni ale Adunării Generale a ONU. Printre propunerile care s-au remarcat sunt obţinerea dreptului la universalizarea cercului de subiecţi care pot obţine dreptul de a avea acces în faţa CIJ şi de a extinde categoriile de probleme în privinţa cărora pot fi înaintate cereri pentru emiterea opiniilor consultative.[35]

Sfârşitul Războiului Rece a pus sub întrebare eficienţa Consiliului de Securitate în asigurarea menţinerii păcii şi securităţii internaţionale. În asemenea circumstanţe, tot mai mult se vehicula ideea dacă anume CIJ, această instituţie jurisdicţională, ar trebui să aibă ultimul cuvânt în luare deciziilor în baza art. 39 din Carta ONU şi luarea unor decizii de a acţiona în baza Cap. VII din Carta ONU.[36]

În c*auza Lockerbie*, Libia a invocat faptul că o rezoluţie a Consiliului de Securitate nu este valabilă din motivul că Consiliul de Securitate nu este împuternicit de a constata o ameninţare a păcii în baza art. 39 din Carta ONU în scopul justificării faptului de a adopta o rezoluţie obligatorie în baza Cap. VII. Veridicitatea şi validitatea unei rezoluţii a Consiliului de Securitate a fost pusă sub semul întrebării în cauza *Aplicarea Convenţiei cu privire la prevenirea crimei de genocid*, CIJ fiind solicitată să se pronunţe asupra validităţii Rezoluţiei

---

of Force (Serbia and Montenegro v. Canada), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium). [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2 (Vizitat la: 15.08.2016).

[27] Case Concerning Legality of the Use of Force (Serbia and Montenegro v. Germany). Preliminary Objections. Judgment of 15 December 2004. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/files/108/8481.pdf (Vizitat la: 15.08.2016).

[28] The Corfu Channel Case (Merits). 9 April 1949, p. 6. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/files/1/1645.pdf. (Vizitat la: 15.08.2016).

[29] Шинкарецкая Г.Г. *Op. cit.*, p. 66.

[30] Case Concerning the Forntier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali). Judgment of 22 December 1986. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=b3&case=69&code=hvm&p3=4 (Vizitat la: 15.08.2016).

[31] Case Concerning the Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador v. Nicaragua: Nicaragua intervening). Judgment of 11 September 1992. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=0e&case=75&code=sh&p3=4 (Vizitat la: 15.08.2016).

[32] Case Concerning the Territorial Dispute (Libyan Arab Jamahiriya v. Chad). Judgment of 3 February 1994. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=cd&case=83&code=dt&p3=4 (Vizitat la: 15.08.2016).

[33] Case Concerning the Frontier Dispute (Benin v. Niger). Judgment of 12 July 2005. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=94&case=125&code=bn&p3=4 (Vizitat la: 15.08.2016).

[34] Case Concerning the Frontier Dipsute (Burkina Faso v. Niger). Judgment of 13 April 2013. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=f9&case=149&code=bfn&p3=0 (Vizitat la: 15.08.2016).

[35] Энтин М.Л. Международные судебные учреждения…. *Op. cit.*, p. 46-47.

[36] Gray Christine. International Law and the Use of Force. Oxford: University Press, Third Edition, 2008. p. 14.

Consiliului de Securitate 713 (1991) prin care a fost impus un embargo asupra armelor pe întreg teritoriul fostei Iugoslavii. Această solicitare a fost invocată pentru a determina validitatea embargoului care intra în „conflict" cu dreptul la autoapărare al Bosniei şi Herţegovina în baza Cartei ONU.[37]

Curios, în aceste două speţe CIJ nu s-a grăbit sau a evitat printr-o modalitate mai subtilă să comenteze asupra posibilităţii revizuirii judiciare a rezoluţiilor Consiliului de Securitate. În mod normal, cauza fiind riscul de a intra în conflict direct cu Consiliul de Securitate. Desigur, că prin astfel de hotărâri s-ar „perturba" într-o oarecare măsură sistemul internaţional de securitate stabilit după 1945 în cadrul ONU.

Unii autori consideră că prin implicarea CIJ direct în activităţile Consiliului de Securitate ar putea fi perturbată sau ar fi pusă sub semnul întrebării responsabilitatea primordială a Consiliului de Securitate – menţinerea păcii şi securităţii internaţionale stabilită prin art. 24 din Carta ONU.[38]

O altă cauză în care CIJ a fost solicitată să tranşeze conflictul armat dintre două state a fost speţa *Acţiuni armate frontaliere şi transfrontaliere* (Nicaragua c. Honduras), diferendul cărora se referea la activităţile pe care bandele armate de pe teritoriul Hondurasului le desfăşurau la frontiera cu Nicaragua şi pe teritoriul nicaraguan. Prin hotărârea asupra competenţei şi admisibilităţii din 20 decembrie 1988,[39] Curtea a declarat în unanimitate că este competentă să examineze cauza şi că cererea reclamantului este admisibilă. Totuşi cauza a fost radiată de pe rolul Curţii prin ordonanţa din 27 mai 1992[40] urmare a acordului extrajudiciar încheiat între părţi „vizând favorizarea relaţiilor lor de bună vecinătate" şi a renunţării reclamantului la pretenţiile sale.

Cu certitudine un caz pertinent în faţa Curţii Internaţionale de Justiţie care s-a referit la aplicarea directă a forţei a fost cauza Nicaragua contra SUA. În cererea de sesizare, Nicaragua a invocat încălcarea principiului neaplicării forţei sau ameninţării cu aceasta în relaţiile internaţionale prevăzute de art. 2, alin. (4) din Carta ONU. Anume în acest caz CIJ a declarat în mod direct despre competenţa sa în examinarea cazurilor cu privire la aplicarea forţei. SUA a invocat faptul că acest caz este strict de competenţa Consiliului de Securitate din motivul că speţa cade sub incidenţa cap. VII din Carta ONU. La rândul său CIJ a declarat că SUA a interpretat greşit cazul Nicaragua de a avea o tangenţă directă cu cap. VII din Carta ONU. Pe când în realitate acest caz se referea la art. 2, alin. (4) din Carta ONU şi din acest motiv acest caz putea fi adus în faţa principalului organ judiciar al ONU pentru soluţionarea paşnică a diferendului. În final, SUA nu a participat în cadrul procedurii de examinare a cererii înaintate de către Nicaragua.

Cu toate că Nicaragua nu a pretins comiterea de către SUA a unui act de agresiune, Curtea a luat în consideraţie unele aspecte ale definiţiei agresiunii (potrivit Rezoluţiei 3314 din 1974) în determinarea unor încălcări mai grave în ce priveşte interdicţia aplicării forţei care constituie un atac armat în scopul aplicării dreptului la autoapărare.[41] Curtea de a declarat că în privinţa unor aspecte distincte ale principiului neaplicării forţei prevăzut de art. 2, alin. (4) din Carta ONU, ar fi necesar de a distinge cele mai grave forme "care constituie atacuri armate", de alte forme mai puţin grave.[42]

În ce priveşte definiţia agresiunii, Curtea a statuat că un atac armat presupune nu numai folosirea forţelor armate regulate de-a lungul unei frontiere internaţionale, dar şi prin trimiterea de către un stat a formaţiunilor militare care întreprind acţiuni armate împotriva unui stat cu o gravitate mare care poate fi calificată direct drept un atac armat comis de forte regulate.[43] Curtea a

[37] Idem.

[38] Gray Christine. *Op. cit.*, p. 14.

[39] Case Concerning Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Honduras). Jurisdiction of the Court and Admissibility of the Application. Judgment of 20 December 1988. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/files/74/6590.pdf (Vizitat la: 23.08.2016).

[40] Nueva Justa ante un scenario ceremonioso y un delicado ejericio procesual (Costa Rica-Nicaragua en La Haya). [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/files/74/6588.pdf (Vizitat la: 20.08.2016).

[41] Historical Review of developments relating to aggression. Preparatory Commission for the International Criminal Court. Working Group on the Crime of Aggression. New York, 8-9 April 2002. p. 134. [On-line]:http://untreaty.un.org/cod/icc/documents/aggression/aggressiondocs.htm. (Vizitat la: 27.07.2016).

[42] Case Nicaragua v. United States of America. Judgment of 27 June 1986. Para. 191. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf (Vizitat la: 23.08.2016).

[43] Case Nicaragua v. United States of America. Judgment of 27 June 1986. Para. 195. [On-

declarat că descrierea unui asemenea act indicat în art. 3, lit. g) din Rezoluţia 3314 din 1974 cu privire la Definiţia Agresiunii „poate fi luat pentru a reflecta dreptul internaţional cutumiar”.[44] Astfel, pe lângă faptul recunoaşterii de către Curte a principiului neaplicării forţei în calitate de normă *jus cogens* aceasta în premieră a stabilit un act de agresiune indirectă şi a oferit posibilitatea utilizării prevederilor Rezoluţiei 3314 din 1974 pentru reflectarea dreptului internaţional cutumiar.

Acesta a fost un caz excepţional pentru întregul sistem internaţional jurisdicţional. Dacă înainte de acest caz CIJ nu s-a confruntat cu speţe prin care se fie invocată aplicarea a forţei sub diferite forme, ulterior statele au prins curaj şi a început o „avalanşă” de cereri către CIJ pe una dintre cele mai sensibile tematice din dreptul internaţional.

În acest sens poate fi menţionată cauza *Platformele de Petrol/Oil Platforms* **(**Iran c. SUA**)**. La 2 decembrie 1992, Guvernul Republicii Islamice Iran a înaintat Curţii o cerere împotriva SUA, privind litigiul „care a apărut urmare a efectuării unor atacuri şi distrugerea a trei platforme de extragere a petrolului, care aparţineau şi erau exploatate de către Compania naţională petrolieră iraniană, de către un număr de nave militare ale Marinei militare americane pe 19 octombrie 1987 şi 18 aprilie 1988”.[45] Prin cererea sa Iranul a invocat că prin asemenea acţiuni reprezintă o „încălcare fundamentală” a Tratatul de prietenie, relaţii economice şi drepturile consulare semnat între SUA şi Iran (Teheran la 16 iunie 1957) şi, de asemenea, a dreptului internaţional per ansamblu.

Trăsătura caracteristică a acestei speţe reprezintă faptul că iniţial statul reclamant a invocat încălcarea unui acord bilateral şi cauzarea unor daune materiale, solicitând repararea prejudiciului cauzat prin distrugerea platformelor de petrol. Pe lângă faptul că litigiul este de o altă natură, partea reclamată a invocat dreptul la autoapărare în cazul distrugerii platformelor de petrol iraniene. Este binecunoscută situaţia aplicabilităţii corespunzătoare ale art. 51 din Carta ONU, care prevede dreptul la autoapărare. Acest drept în permanenţă a fost folosit pentru justificarea acţiunilor care încălcau flagrant prevederile art. 2, alin. (4) din Carta ONU.

Invocarea dreptului la autoapărare de către SUA a avut loc în două cazuri care sunt relevante pentru această speţă. Prima oară după atacul de către forţele iraniene asupra unui petrolier kuweitian, care era sub pavilion american. Al doilea caz a avut loc după ce la 14 aprilie 1988, nava militară USS Samuel B. Roberts a fost lovită de o mină în apele internaţionale din apropierea apelor teritoriale ale Bahrainului când se întorcea dintr-o misiune de escortă. În ambele cazuri SUA a declarat că responsabil pentru aceste atacuri este Iranul. SUA a declarat că „Iranul duce o politică **agresivă** şi este responsabil de mai mult de 200 de atacuri asupra navelor ţărilor neutre în apele internaţionale şi mările teritoriale ale ţărilor riverane Golfului Persic.”.[46] O dovadă în plus în privinţa situaţiei nesigure/incerte care se referă la problema „agresiunii” în dreptul internaţional. Prezenţa unei norme, definiţii stricte stabileşte un cadru legal şi o limită în baza căreia pot fi întreprinse anumite acţiuni şi de a restricţiona acţiunile arbitrare şi lipsite de argumente juridice care uneori pun în pericol securitatea unui regiuni sau a întregii comunităţi internaţionale. Din alegaţiile invocate de către americani această „instabilitate” cauzată de lipsa unei definiţii a agresiunii poate fi imediat identificată prin sintagma folosită de prezenţa unui „politici agresive”. Rezultatul folosirii abuzive a acestor circumstanţe nefaste în ce priveşte lipsa la moment a unei norme fixe creează posibilitatea distanţării unor ţări de la cursul general al respectării cu bună-credinţă a normelor internaţionale stabilite în comun şi de bună voie.

Această tendinţă de evitare a cadrului legal internaţional prin folosirea diverselor căi care să permită evitarea unei condamnări sau consecinţe nefaste în privinţa statului se resimte, de asemenea, în faţa Curţii Internaţionale de Justiţie. În pofida faptului că Curtea Internaţională de

line]:http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf (Vizitat la: 23.08.2016).

[44] Case Nicaragua v. United States of America. Judgment of 27 June 1986. Para. 195. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf (Vizitat la: 23.08.2016).

[45] Case Concerning Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America). Judgement of 6 November 2003. p. 166. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=0a&case=90&code=op&p3=4 (Vizitat la: 23.08.2016).

[46] Case Concerning the Frontier Dispute (Benin v. Niger). Judgment of 12 July 2005. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=94&case=125&code=bn&p3=4 (Vizitat la: 16.08.2016).

Justiţie este unica jurisdicţie internaţională de soluţionare a litigiilor interstatale, din examinarea lucrărilor acestei speţe cu uşurinţă poate fi determinat caracterul „indiferent şi non-conformist" al marilor puteri, în cazul dat al SUA.

SUA a solicitat Curţii să respingă cererea Iranului pe motivul înregistrării comportamentului ilegal al Iranului, violarea tratatului bilateral din 1955 şi ale altor norme ale dreptului internaţional care au tangenţă cu folosirea forţei. În acest caz, SUA a prezentat trei principii în suportul celor solicitate de către aceasta de la Curte:

a) o parte care acţionează în mod necorespunzător cu privire la obiectul unui litigiu, nu are dreptul la reparaţie; potrivit poziţiei SUA, Iranul a comis în mod vădit, la momentul acţiunilor împotriva platformelor de petrol, atacuri armate ilegale asupra transportului maritim american sau a altor ţări neutre în Golful Persic.

b) o parte care ea însăşi a încălcat obligaţiile identice la cele care sunt baza pentru aplicarea acesteia nu are dreptul la o reparaţie iar Iranul a pretins că ar fi încălcat singur obligaţiile „mutuale şi reciproce" din tratatul din 1955.

c) un reclamant nu are dreptul la reparaţie atunci când acţiunile pe care le reclamă au fost rezultatul acţiunilor sale ilicite.[47]

Curtea a respins acest pretenţii ale SUA prin faptul că aceasta a ridicat problema în cauză după hotărârea Curţii Internaţionale de Justiţie din 12 decembrie 1996 cu privire la excepţiile preliminare.

Un moment important care merită atenţie, este motivul legal în baza căruia SUA susţine că a fost nevoită să încalce prevederile Tratatului din 1955 semnat cu Iran. Curtea Internaţională de Justiţie a stabilit că SUA şi-a argumentat poziţia sa în baza art. XX, alin. 1 lit. d) a Tratatului din 1955 potrivit căruia: "Prezentul Tratat nu se va opune aplicării prevederilor *...(d) necesare de a îndeplini obligaţiile Înaltelor Părţi Contractante pentru menţinerea sau restabilirea păcii şi securităţii internaţionale, sau necesar de a proteja interesele sale esenţiale*".[48] Paradoxal, dar în cazul Nicaragua contra SUA Curtea Internaţională de Justiţie a avut posibilitatea de a examina o prevedere asemănătoare inserată într-un tratat similar semnat de către SUA textul căruia este practic identică cu art. XXI, alin. (1), lit. d). Este vorba despre Tratatul de prietenie, comerţ şi navigaţie semnat între SUA şi Nicaragua. Fapt, finalmente, constatat de însăşi Curtea Internaţională de Justiţie.[49]

De asemenea, merită o atenţie deosebită poziţia iniţială a SUA prin care aceasta a decis să aplice forţa şi de invoca dreptul la autoapărare. Întreaga speţă este formată dintr-o serie de evenimente, care finalmente au fost „comasate" într-un caz unde în mod direct a fost examinată legalitatea aplicării forţei de către SUA şi temeinicia invocării art. 51 din Carta ONU.

Specific pentru această speţă este consecutivitatea în care SUA a folosit forţa în scop de autoapărare. SUA a folosit forţa în două situaţii. Imediat după ce navele care erau sub pavilion american au avut de suferit de pe urma eventualelor acţiuni militare din partea părţii iraniene. Desigur, aplicând forţa împotriva Iranului de fiecare dată SUA informa Consiliul de Securitate al ONU prin scrisorile din 19 octombrie 1987 (S/19219) şi 18 aprilie 1987 (S/19791) despre aplicarea forţei de către SUA în temeiul art. 51.[50]

Revenind la art. XX, alin. (1), lit. d) a tratatului bilateral din 1955, SUA a pretins că în baza acestei norme, cu bună credinţă, atacurile asupra platformelor au fost necesare pentru a proteja interesele sale esenţiale de securitate, şi că „o marjă de apreciere ar trebui să fie acordată la cererea unei părţi de bună-credinţă a măsurilor de protecţie intereselor esenţiale de securitate".[51]

Poziţia Curţii a fost destul de neutră în acest sens iar decizia luată de către aceasta a dat dovadă de luciditate şi imparţialitate. Lucru realizat în pofida faptului că situaţia era destul de controversată, iar una din părţi era un membru permanent al Consiliului de Securitate.

Curtea a declarat că aceasta nu trebuie să decidă dacă interpretarea de către SUA a art. XX, alin. (1), lit. d), vizavi de folosirea forţei în scop de autoapărare este corectă, deoarece potrivit cerinţelor dreptului internaţional, folosirea în mod deschis a măsurilor de autoapărare trebuie să fi fost necesară în acest scop şi este strictă şi

[47] Case Concerning Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America). Judgement of 6 November 2003. p. 27. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=0a&case=90&code=op&p3=4. (Vizitat la: 23.08.2016).

[48] Idem.

[49] Idem.

[50] Idem.

[51] Idem.

obiectivă, fără a lăsa loc pentru o „marjă de apreciere". În acest sens, Curtea a decis că se va axa pe criteriile necesităţii şi proporţionalităţii în contextul dreptului internaţional la autoapărare.[52] Decizia de a folosi criteriile de necesităţii şi proporţionalităţii s-a bazat pe practica Curţii în altă speţă şi anume, *Nicaragua contra SUA*. În acest caz Curtea a căzut de acord cu poziţia comună a părţilor că în cazul dreptului cutumiar „un răspuns la un atac armat este legal în dependenţă de respectarea criteriilor necesităţii şi proporţionalităţii a măsurilor luate în scop de autoapărare".[53] Analizând alegaţiile expuse de către SUA, Curtea a declarat că nu este suficient de convinsă că dovezile care i-au fost prezentate privind eventuala semnificaţie şi activitate militară a platformelor de petrol Reshadat şi, de asemenea, nici o dovadă de acest sens nu au fost prezentate în privinţa complexelor Salman şi Nasr.

Mai mult ca atât, Curtea a declarat că în pofida faptului acceptării acestor declaraţii, în scopul discuţiilor, nu poate accepta atacurile împotriva platformelor de petrol iraniene în calitate de acte de apărare. În acest sens, au fost aduse argumente vizavi de caracterul incomplet al acţiunilor americane. Astfel, sunt păstrate aceleaşi opinii privind componentele obligatorii ale autoapărării – proporţionalitatea şi necesitatea. Curtea a stabilit că condiţiile exercitării dreptului la autoapărare sunt perfect stabilite în Opinia Consultativă privind Legalitatea ameninţării sau folosirii armelor nucleare.

Un caz care merită atenţie este Republica Democrată Congo (RDC) contra Ugandei**.** După esenţa litigiului şi forma cererii acest caz este unicul după cazul *Nicaragua contra SUA* care se referea la aplicarea directă a forţei şi încălcarea principiului neaplicării forţei sau ameninţări cu aceasta în relaţiile internaţionale. În cererea sa introductivă RDC expres a invocat faptul prezenţei unu act de agresiune sau „invazie surpriză" împotriva integrităţii sale teritoriale. Rezultatul în acest sens fiind implicarea în acţiunile de luptă a şapte provincii ale RDC şi încălcarea flagrantă a normelor dreptului internaţional umanitar şi drepturile fundamentale ale omului.[54]

Republica Democrată Congo în cererea sa a invocat prezenţa unui act de agresiune din partea unui stat vecin. În calitate de temei legal s-a făcut trimitere la art. 2, alin. (4) din Carta ONU. De asemenea, este necesar de remarcat că în cererea sa RDC a făcut referire la definiţia agresiunii adoptată prin Rezoluţia nr. 3314 din 14 decembrie 1974.[55] Desigur, în acest context RDC a solicitat Curţii să declare că Uganda a încălcat în mod flagrant principiul neaplicării forţei în relaţiile internaţionale, inclusiv interzicerea agresiunii.[56]

Prin cererea înaintată de către Republica Democrată Congo din start poate fi evidenţiată neputinţa Consiliului de Securitate al ONU în soluţionarea unui act de agresiune. La 31 august 1998, reprezentantul permanent al RDC la ONU a înaintat către Consiliul de Securitate al ONU un memorandum privind agresiunea armată aplicată Republicii Democrate Congo. La 9 aprilie 1999, Consiliul de Securitate în unanimitate a adoptat Rezoluţia 1234, solicitând încetarea imediată a ostilităţilor şi retragerea forţelor „neinvitate" de pe teritoriul congolez. Până la momentul înaintării cererii de către RDC rezoluţia a rămas neexecutată. Este de remarcat, că această situaţie este înregistrată în privinţa unui act juridic obligatoriu al organizaţiei care unica are împuternicirea de a constata prezenţa unui act de agresiune şi de a întreprinde toate măsurile necesare pentru restabilirea „păcii şi securităţii internaţionale". Mai mult ca atât, Consiliul de Securitate în mod repetat prin Rezoluţia nr. 1304 din 16 iunie 2000 a solicitat direct Ugandei să-şi retragă forţele de pe teritoriul congolez, însă fără nici un rezultat.

Este de menţionat, că în acest caz pe lângă faptul că RDC a invocat încălcarea de către Uganda a art. 2, alin. (4) din Carta ONU, statul

[52] Case Concerning Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America). Judgement of 6 November 2003. p. 50. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=0a&case=90&code=op&p3=4. (Vizitat la: 23 august 2016).

[53] Case Nicaragua v. United States of America. Judgment of 27 June 1986. Para. 194. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf. (Vizitat la: 23.08.2016).

[54] Application Instituting Proceedings. 23 June 1999. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=51&case=116&code=co&p3=0. (Vizitat la: 23.08.2016).

[55] Idem.

[56] Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). Judgement of 19 December 2005. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=51&case=116&code=co&p3=4. (Vizitat la: 25.08.2016).

reclamat a invocat dreptul la autoapărare. Motivul invocat de către Uganda în folosirea dreptului la autoapărare a constat în presupusul atac din partea forţelor congoleze şi sudaneze împotriva trupelor militare ugandeze staţionate pe teritoriul RDC.[57]

În această speţă Curtea a declarat că va analiza toate elementele cererii în mod separat şi va stabili dacă a avut loc folosirea forţei în fiecare caz separat. La prima vedere ar părea că nu are sens această decizie. Este înaintată o cerere în faţa Curţii în care se invocă expres că a avut loc încălcarea flagrantă a principiului neaplicării forţei în dreptul internaţional. Însă prin analiza mai detaliată a cazului şi a circumstanţelor sale ajungem la concluzia că decizia Curţii în acest sens a fost una bine chibzuită. De la bun început s-a adeverit faptul că cazul este unul dificil. Pe lângă discrepanţele în fapte şi evenimente susţinute de către ambele părţi a fost stabilit că în conflict erau implicate şi unele formaţiuni ne-statale. Ceea ce impunea Curtea să fie mai diligentă în constatările sale. Astfel, ar fi fost o greşeală din partea Curţii de a examina toate faptele ca un tot întreg şi a emite o decizie în acest sens. Rezultatul putea fi unul complet nefavorabil pentru Curtea Internaţională de Justiţie.

Referitor la invocarea de către Uganda a folosirii forţei în baza art. 51 din Carta ONU, Curtea a remarcat că acţiunile militare întreprinse de către Uganda pe teritoriul RDC în cadrul operaţiunii *„Seif Heaven”* (pentru eventuala securizare a frontierelor Ugandei) nu se conformează cu conceptul dreptului la autoapărare din cadrul dreptului internaţional.[58] Mai mult ca atât, Curtea a atras atenţia asupra faptului că Uganda nu a prezentat nici o probă care ar demonstra că DRC şi Sudan aveau un acord comun de a acţiona din punct de vedere militar împotriva Ugandei sau alte dovezi de acest gen care ar justifica acţiunile Ugandei de a acţiona în scop de autoapărare.[59] De asemenea, în privinţa alegaţiei Ugandei prin care aceasta insista asupra faptului că operaţiunea *„Safe Heaven”* nu reprezenta o aplicare a forţei împotriva unui atac anticipat, dar împotriva unor acţiuni concrete din partea trupelor loiale Guvernului RDC. CIJ nu a fost de acord cu aceste alegaţii şi a făcut o declaraţie pertinentă în acest sens făcând trimitere la o constatare a curţii din cazul Nicaragua c. SUA: „părţile pun accentul doar pe dreptul la auto-apărare împotriva unui atac armat care a avut loc deja, iar problema legalităţii unui răspuns împotriva ameninţării unui atac armat iminent nu a fost ridicat”[60][61]. Astfel, Curtea a notat că în timp ce Uganda invoca faptul că a acţionat în autoapărare, aceasta niciodată nu a invocat că a fost obiectul unui atac din partea forţelor armate ale RDC.[62] În această ordine de idei Curtea a ajuns la concluzia că circumstanţele legale şi de fapt pentru exercitarea dreptului la autoapărare de către Uganda nu erau prezente.

Un moment care trebuie de remarcat în speţa dată se referă la acţiunile militare care au avut loc pe teritoriul RDC şi care erau invocate de către Uganda a fi acţiuni în scop de autoapărare. Curtea a ajuns la concluzia că „acţiunile armate” împotriva Ugandei erau întreprinse de către Forţele Democratice Aliate (*the Allied Democratic Forces (ADF)*) şi în acest sens nu este nici o probă satisfăcătoare care ar demonstra implicarea, directă sau indirectă, în aceste atacuri a forţelor guvernamentale congoleze.[63]

În această poziţie expusă de către Curtea Internaţională de Justiţie apare o mică dilemă referitor la dorinţa curţii de a se expune în mod direct asupra circumstanţelor reale în acest sens. Putem să facem o eroare în acest sens, însă constatările Curţii sunt destul de evazive în unele situaţii. Acest fapt se referă inclusiv la caracterul acţiunilor militare. Astfel, declarând că forţele guvernamentale nu sunt implicate în atacurile armate împotriva Ugandei acuzând în acest sens o formaţiune militare neguvernamentală a obţinut

[57] Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). Judgement of 19 December 2005. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=51&case=116&code=co&p3=4 (Vizitat la: 25.08.2016).

[58] Idem.

[59] Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). Judgement of 19 December 2005. Para. 130. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=51&case=116&code=co&p3=4 (Vizitat la: 25.08.2016).

[60] Idem.

[61] Case Nicaragua v. United States of America. Judgment of 27 June 1986. Para. 194. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf (Vizitat la: 23.08.2016).

[62] Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). Judgement of 19 December 2005. Para. 146. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=51&case=116&code=co&p3=4 (Vizitat la: 25.08.2016).

[63] Idem.

o posibilitate de a nu intra în esenţa conceptului de autoapărare şi de a stabili elementele esenţiale ale dreptului la autoapărare conform dreptului internaţional, unde pentru prezenţa dreptului la autoapărare trebuie să fie prezentă „*o necesitate de moment, instantanee, copleşitoare, care să nu lase nici o posibilitate pentru alegerea unui mijloc de aplicare a acestui drept, dar nu pentru o deliberare*”.[64] Aceasta a declarat că „nu este necesar de a răspunde … dacă permite dreptul internaţional şi în ce condiţii dreptul la autoapărare împotriva unor atacuri de anvergură comise de către forte neregulate”.[65]

În final, Curtea a declarat că Uganda a încălcat suveranitatea şi integritatea teritorială a RDC, iar intervenţia militară ilegală a Ugandei reprezintă o încălcare gravă a principiului neaplicării forţei prevăzut de art. 2, alin. (4) din Carta ONU.[66]

Din această decizie a Curţii Internaţionale de Justiţie se poate din nou constatat acea „frică” a curţii de a declara dacă a avut loc un act de agresiune. A fost o simplă declaraţie a încălcării principiului neaplicării forţei sau ameninţării cu aceasta în relaţiile internaţionale. Desigur, valoarea acestei decizii pentru jurisprudenţa şi practica internaţională nu poate fi contestată. Aceasta este una din puţinele decizii prin care este condamnat un stat pentru încălcarea flagrantă a art. 2, alin. (4) din Carta ONU.

Însă, în cazul de faţă iese în evidenţă alte circumstanţe care arată că stabilirea şi condamnarea unui act de agresiune este un tabu pentru societatea internaţională. Atât pentru forurile politice, cât şi pentru jurisdicţiile internaţionale. Din practica CIJ şi din decizia în cauză se observă faptul că aplicarea unei norme ambigue cum este art. 2, alin. (4) din Carta ONU pentru situaţiile de aplicare a forţei în relaţiile internaţionale este multa mai acceptabilă decât folosirea unor instrumente legale mai precise cum ar fi aceeaşi Rezoluţie 3314 (XXIX) din 14 decembrie 1974. Chiar dacă aceasta nu are efect obligatoriu pentru state, oricum poate fi folosită în calitate de izvor pentru stabilirea unor acte de agresiune. Cu toate acestea CIJ nu a îndrăznit să folosească această rezoluţie în calitate de izvor pentru constatarea unui act de agresiune. Unica explicaţie în acest sens ar putea fi „frica” Curţii Internaţionale de Justiţie de a crea un precedent printr-o decizie a sa dacă va folosi Rezoluţia 3314 (XXIX) din 14 decembrie 1974 pentru stabilirea unui act de a agresiune. Or, însăşi decizia CIJ pe cazul *Nicaragua c. SUA* nu conţine constatare a instanţei judiciare referitor la un act de agresiune. În mod oficial s-a decis că a avut loc încălcarea principiului neaplicării forţei. Practic în toate deciziile CIJ care se referă la aplicarea forţei nu este nici o trimitere a Curţii la prevederile Rezoluţiei 3314 (XXIX) din 14 decembrie 1974.

Unica situaţie în cazul RDC c. Ugandei când Curtea se referă la rezoluţia din 1974 este atunci când ea se referă la calificarea acţiunilor militare din partea formaţiunilor armate neguvernamentale. CIJ a stabilit că acţiunile militare întreprinse de către asemenea formaţiuni nu emană din partea guvernului RDC şi nu pot fi calificate ca acte de agresiune care cad sub incidenţa art. 3, lit. g) din Rezoluţia 3314 (XXIX) din 14 decembrie 1974. Deşi, în privinţa calificării acţiunilor Ugandei împotriva RDC curtea a calificat aceste acţiuni doar „acţiuni militare”.[67]

De asemenea, RDC la 23 iunie 1999 a înaintat în faţa Curţii Internaţionale de Justiţie două cereri împotriva Burundi şi Rwandei cu privire la actele de agresiune comise pe teritoriul acesteia. Însă, urmare a scrisorilor înaintate de către RDC către CIJ de încetare a procedurii judiciare cererile în cauză au fost scoase de pe listă prin Ordonanţele din 30 ianuarie 2001[68] [69].

Exemplele precitate într-adevăr nu combat critica doctrinară care este convinsă că reglementarea diferendelor pe cale judiciară poate fi mijloc de asigurare a păcii doar în două condiţii: 1) dacă pericolul rezultă din diferendul propriu-zis, dar nu din alte conflicte; 2) dacă

[64] Joachim Gewehr. Defining Aggression for the International Criminal Court: A Proposal, p. 922-923. [On-line]:http://www.publiclaw.uct.ac.za/usr/public_law/LLMPapers/gewehr.pdf. (vizitat la: 23.08.2016).

[65] Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). Judgement of 19 December 2005. Para. 146. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=51&case=116&code=co&p3=4. (Vizitat la: 25.08.2016).

[66] Idem.

[67] Idem.

[68] Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Burundi). Order of 30 January 2001. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=1d&case=115&code=cb&p3=3 (Vizitat la: 25.08.2016).

[69] Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda). Order of 30 January 2001. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=85&case=117&code=cr&p3=3 (Vizitat la: 25.08.2016).

pacea încă nu este afectată, în special până când încă nu a fost aplicată forţa armată.[70]

Bibliografie / Bibliography:

1. Application Instituting Proceedings. 23 June 1999. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=51&case=116&code=co&p3=0 (Vizitat la: 23.08.2016).
2. Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda). Judgement of 19 December 2005. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=51&case=116&code=co&p3=4 (Vizitat la: 25.08.2016).30. Joachim Gewehr. Defining Aggression for the International Criminal Court: A Proposal. [On-line]: http://www.publiclaw.uct.ac.za/usr/public_law/LLMPapers/gewehr.pdf (Vizitat la: 25.08.2016).
3. Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Burundi). Order of 30 January 2001. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=1d&case=115&code=cb&p3=3 (Vizitat la: 25.08.2016).
4. Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Rwanda). Order of 30 January 2001. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=85&case=117&code=cr&p3=3 (Vizitat la: 25.08.2016).
5. Case Concerning Border and Transborder Armed Actions (Nicaragua v. Honduras). Jurisdiction of the Court and Admissibility of the Application. Judgment of 20 December 1988. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/files/74/6590.pdf (Vizitat la: 20.08.2016).
6. Case Concerning Legality of the Use of Force (Serbia and Montenegro v. Germany). Preliminary Objections. Judgment of 15 December 2004. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/files/108/8481.pdf(Vizitat la: 15.08.2016).
7. Case Concerning Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America). Judgement of 6 November 2003. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=0a&case=90&code=op&p3=4 (Vizitat la: 23.08.2016).
8. Case Concerning the Forntier Dispute (Burkina Faso v. Republic of Mali). Judgment of 22 December 1986. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=b3&case=69&code=hvm&p3=4 (Vizitat la: 16.08.2016).
9. Case Concerning the Frontier Dipsute (Burkina Faso v. Niger). Judgment of 13 April 2013. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=f9&case=149&code=bfn&p3=0 (Vizitat la: 16.08.2016).
10. Case Concerning the Frontier Dispute (Benin v. Niger). Judgment of 12 July 2005. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=94&case=125&code=bn&p3=4 (Vizitat la: 16.08.2016).
11. Case Concerning the Land, Island and Maritime Frontier Dispute (El Salvador v. Nicaragua: Nicaragua intervening). Judgment of 11 September 1992. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=0e&case=75&code=sh&p3=4. (Vizitat la: 16.08.2016).
12. Case Concerning the Territorial Dispute (Libyan Arab Jamahiriya v. Chad). Judgment of 3 February 1994. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=cd&case=83&code=dt&p3=4 (Vizitat la: 16.08.2016).
13. Case Nicaragua v. United States of America. Judgment of 27 June 1986. [On-line]:http://www.icj-cij.org/docket/files/70/6485.pdf. (Vizitat la: 23.08.2016).
14. Cases: Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Unites States of America), Legality of Use of Force (Yugoslavia v. Spain), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. United Kingdom), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Portugal), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Netherlands), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Italy), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Germany), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. France), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Canada), Legality of Use of Force (Serbia and Montenegro v. Belgium). [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2 (Vizitat la: 15.08.2016).
15. Charter of the International Military Tribunal. [On-line]: http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp (Vizitat la: 21.07.2016).
16. Charter of the United Nations (26 June 1945). [On-line]: http://www.un.org/en/documents/charter/chapter1.shtml (Vizitat la: 02.08.2016).
17. Cot J.-P. et aut. La Charte des Nations Unies. Commentaire article par article. Paris: Economica. 2 vol., 2005, p. 2363.
18. Creţu Vasile. Drept internaţional penal. Bucureşti: Tempus, 1996. 314 p.
19. Donelan M.D., Grieve M.J. International disputes: Case Histories 1945-1970. Europa Publications, 1973. 286 p.
20. Gray Christine. International Law and the Use of Force. Oxford: University Press. Third Edition, 2008. 455 p.

[70] Шинкарецкая Г.Г. *Op. cit.*, p. 67.

21. Historical Review of developments relating to aggression. Preparatory Commission for the International Criminal Court. Working Group on the Crime of Aggression. New York, 8-19 April 2002. [On-line]:http://untreaty.un.org/cod/icc/documents/aggression/aggressiondocs.htm. (Vizitat la: 27.07.2016).

22. International Court of Justice. List of Cases reffered to the Court since 1946 by date of introduction. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=2 (Vizitat la: 30.07.2016).

23. Mazilu Dumitru. Drept Internaţional Public. Vol. I. Bucureşti: Lumina Lex, 2001. 608 p.

24. Nueva Justa ante un scenario ceremonioso y un delicado ejericio procesual (Costa Rica-Nicaragua en La Haya). [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/files/74/6588.pdf (Vizitat la: 20.08.2016).

25. Parrish Thomas, Simon and Schuster. Encyclopedia of World War II. New York: Simon & Schuster, 1978. 767 p.

26. Sârcu-Scobioală Diana, Lupuşor Irina, Goncearova Eugenia. Jurisdicţia internaţională penală. Chişinău: CEP-USM, 2008. 289 p.

27. The Corfu Channel Case (Merits). 9 April 1949. [On-line]: http://www.icj-cij.org/docket/files/1/1645.pdf (Vizitat la: 16.08.2016).

28. UN Security Council Resolution. 9 April 1947 [S/324]. [On-line]: http://www.un.org/french/documents/view_doc.asp?symbol=S/RES/22(1947)&Lang=E&style=B (Vizitat la: 24.08.2016).

29. Лукашук И.И., Наумов А.В., Международное уголовное право. Учебник для юридических факультетов и вузов. М.: Спарк, 1999. 287 с. (Lukashuk I.I., Naumov A.V., Mezhdunarodnoe ugolovnoe pravo. Uchebnik dlja juridicheskih fakul'tetov i vuzov. M.: Spark, 1999. 287 p.).

30. Шинкарецкая Г.Г. Международная судебная процедура. М.: Издательство «Наука», 1992. 223 с. (Shinkareckaja G.G. Mezhdunarodnaja sudebnaja procedura. M.: Izdatel'stvo «Nauka», 1992. 223 p.).

31. Энтин М.Л. Международные судебные учреждения. М.: Издательство «Международные отношения», 1984. 173 с. (Yentin M.L. Mezhdunarodnye sudebnye uchrezhdenija. M.: Izdatel'stvo «Mezhdunarodnye otnoshenija», 1984. 173 p.).

Copyright©ROŞCA Valentin, 2016.

Contacte / Contacts / Контакты:

MD 2009, Chişinău, Republica Moldova
Str. Alexei Mateevici, 60.
Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: valentin.rosca@yandex.com